

JULIAN KRZYŻANOWSKI
(4 VII 1892 — 19 V 1976)

W dniu 19 maja 1976 zmarł w Warszawie prof. dr Julian Krzyżanowski, ostatni polihistor naszej literatury, badacz penetrujący niestrudzenie rozległy jej obszar od średniowiecza po współczesność i od arcydzieł prozy i poezji mistrzów pióra po anonimową ustną twórczość ludu.

Zainteresowania folklorystyczne Profesora Krzyżanowskiego płynęły z dwu źródeł: historii literatury i komparatystyki.

Pierwszą z nich pojmował jako przejaw kulturalnego życia narodu, nierozdzielnie związany z narodu tego losami, drugą zaś jako nieodzowny warunek prawidłowego myślenia naukowego, które zakłada konieczność badania zjawisk partykularnych na ich szerokim tle, europejskim czy światowym. Folklor w takim ujęciu

stawał się jednym z ważnych komponentów polskiej kultury, wymagającym rzetelnego poznania przy pomocy odpowiednich narzędzi badawczych, które pozwoliłyby intuicyjne wyobrażenie o nim, odziedziczone jeszcze po epoce Romantyzmu, zastąpić wiedzą.

Wczesne studia Profesora nad literaturą ludową powstawały w latach, kiedy święciła tryumfy Szkoła Fińska ze swą metodą geograficzno-historyczną i przejętymi po europejskim Pozytywizmie dążnościami systematyzacyjnymi, a równocześnie w latach sporów naukowych o istotę wzajemnych stosunków twórczości ustnej i pisanej. Osiągnięcia Szkoły Fińskiej młody podówczas uczony miał wkrótce wykorzystać praktycznie przy katalogowaniu polskich zasobów bajkowych, zaś słynna dyskusja między Albertem Wesselskim, który decydującą rolę w rozwoju bajki przypisywał źródłom literackim (1931) i Walterem Andersonem, który doniosłość tych źródeł negował (1935), zbiegła się z datą wydania książki Krzy-

żanowskiego, pośrednio rozstrzygającej ten problem. Były to *Paralele* (1935).

Ten zbiór dwudziestu szkiców (pierwszy z nich ukazał się właśnie na łamach „Ludu” w 1929 r.), plon studiów w jednej z największych bibliotek świata, w British Museum, stanowił wyraz autorskiego *credo*, iż przekazy ustny i pisany danego wątku splatają się w toku wieków z sobą nierozdzielnie i że należy badać

je łącznie: „... świat zjawisk literackich nie jest zbiorem sztywnych schematów, lecz kompleksem spraw żywych, w ciągłym kontakcie z sobą wywołujących coraz to nowe zjawiska”. (*Paralele*, s. 1—2).

W ciągu długiego, pracowitego życia Profesora, „paralel” między literaturą a folklorem przybywało: powojenne (1961) wydanie książki zgromadziło już ich ilość podwojoną, zaś wydanie trzecie, przygotowane na rok przed śmiercią, objętościowo czterokrotnie od pierwszej edycji bogatsze, przyniesie ich aż sześćdziesiąt pięć.

Okres między rokiem 1935 i 1976 zawarł w sobie różnorodne studia nad poszczególnymi gatunkami twórczości ustnej, ciągle traktowane przez uczonego jako dopełnienie jego podstawowych badań historycznoliterackich. W obrębie więc bajki ludowej, stanowiącej dla Profesora logiczny ciąg dalszy jego prac o polskiej powieści, pozycją czołową była *Polska bajka ludowa w układzie systematycznym*. Książka ta, której pierwsze zarysy powstały u schyłku lat trzydziestych, zaś główny korpus podczas okupacji, dwukrotnie (1939 i 1944) cudem ocalona z pożogi wojennej, doczekała się druku w pełnej postaci dopiero w latach 1962—1963. Systematyce, opartej o międzynarodową klasyfikację Aarnego-Thompsona, towarzyszyła monografia „W świecie bajki ludowej”, napisana w czasie wojny, uratowana z Powstania Warszawskiego, lecz wskutek niesprzyjających okoliczności nie wydana drukiem.

Na terenie paremiologii Profesor pozostawił po sobie komentarze *Mądrej głowie dość dwie słowie* (1958, 1960, 1975) do przeszło połowy tysiąca a *de facto* do ponad tysiąca przysłów, oraz dzieło koronne — edycję *Nowej księgi przysłów polskich* (1969—1972), która bez jego inicjatywy i własnego wkładu pracy nie byłaby powstała.

Pieśń ludowa wreszcie, dziedzina rzadziej przez Profesora nawiedzana (być może dlatego, że stanowiła domenę jego serdecznego przyjaciela, Jana Stanisława Bystronia), doczekała się jedynie pomniejszych studiów.

Na wszystkich tych szlakach ustna twórczość ludowa, ukazywana z szerokich perspektyw porównawczych, traktowana była nie statycznie lecz dynamicznie, jako żywy czynnik kultury narodowej, spojony z narodową literaturą w jej dziełach zarówno drobnych, jak wielkich. Wymownym świadectwem tej integracyjnej tendencji pozostały stronicie o literaturze ludowej, po raz pierwszy od czasów Michała Wiszniewskiego wprowadzone na karty podręcznika *Historii literatury polskiej* (1964).

Każdy uczony w zakresie swojego warsztatu badawczego posługuje się, przynajmniej częściowo, własną terminologią. Profesor Krzyżanowski, twórca spadkobierca tradycji wielkich europejskich filologów poprzedniego pokolenia, postępował tak samo na gruncie nauki o literaturze. Gdy wypadło mu wejść na grunt od podstaw organizowanej folklorystyki, stanął przed koniecznością wypracowania terminologii nowej i nowoczesnej, która byłaby narzędziem badawczym sprawnym i niezawodnym, ukazującym literaturę ludową od strony artystycznej i historycznej. Oczywiście, posłużyły tu doświadczenia filologiczne, często jednak okazywały się one niewystarczające. Podsumowaniem tych poszukiwań stał się *Słownik folkloru polskiego* (1965), wydany pod redakcją Profesora, oraz wiele pisanych przezeń haseł encyklopedycznych, rozrzuconych w innych kompendiach. W ten sposób niemal w całości powstała używana u nas obecnie nomenklatura bajkoznawcza, różne terminy z zakresu paremiologii, precyzyjne gatunkowe określenia przysłowia, zagadki, legendy.

Żywoć Profesora, niełatwy, bo rozerwany dwiema wojnami światowymi, z któ-

rych ostatnia pozbawiła go aż dwukrotnie całego warsztatu, był nie tylko biografią uczonego, ale także biografią człowieka w pełni świadomego odpowiedzialności za wypowiedane słowo, za własną postawę społeczną. Stąd w jego życiorysie obok wątku pracy naukowej snują się wątki inne, traktowane z taką samą pasją, jaka cechowała wszystkie jego poczynania: dydaktyka, od pierwszego w dziejach naszej nauki wykładu na Uniwersytecie Warszawskim o „Bajce ludowej, jej teorii i historii” (1936/1937) uwzględniająca zagadnienia folklorystyczne, edytorstwo, gdzie doświadczony wydawca arcydzieł literatury narodowej zmieniał się w wydawcę dzieł literatury ustnej, wreszcie organizacja nauki, w której obrębie usiłował wywalczyć miejsce dla folklorystyki. Pojęcie organizacji Profesor rozumiał szeroko. Było to nie tylko stworzenie specjalnej placówki badawczej przy Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, ale i prace redakcyjne, współkierowanie pismami poświęconymi folklorystyce („Literatura Ludowa” 1957—1969, seria „Studiów folklorystycznych” 1969—1975), a prócz tego setki recenzji, setki inicjatyw, sugestie tematów, jakże często wspierane hojnie własnymi materiałami, odczyty, konferencje, kontakty międzynarodowe*.

Za trudno jest ten ogromny dorobek poselekcjonować, streścić, za wcześniej zaś ocenić. O rozległości zainteresowań próbowano tu mówić, o rozmiarach świadczy ostatni za życia przygotowany tom „Szkiców folklorystycznych”, zebranych drobnych studiów, liczący tysiąc stron. Jedno można powiedzieć na pewno: udało mu się jeśli nie otworzyć, to przynajmniej uchylić drzwi na świat dla polskiej folklorystyki przez własny czynny udział w świata tego życiu naukowym. I udało mu się w sądach, opiniach, pracach pozostać sobą, zachować niepodległość własnej myśli, niezależnej od miraży przemijającej mody. A wreszcie udało się — ukazując w jasnym, pięknym słowie wartości polskiej literatury — uczynić to samo dla jej „siermiężnej” siostrzycy, literatury ludowej. Zaś emocjonalny stosunek do obywateli, nieświadomie narzucany odbiorcom jego książek, był chyba odblaskiem stosunku autorskiego i źródłem wszystkich poczynąń Profesora.

Wśród rozległych dziedzin życia naukowo-organizacyjnego Profesora poczesne miejsce znajdowała i nasza działalność. Niepomierne są jego zasługi dla Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, którego był członkiem i które w uznaniu zasług nadało mu najwyższy tytuł członka honorowego Towarzystwa, przyznany w 1975 r. z okazji 80-lecia PTL. Jego życiową, serdeczną troską było doprowadzenie do wydawania przez PTL pod opieką naukową PAN całości spuścizny etnograficzno-folklorystycznej Oskara Kolberga (zob. m. in. udział Profesora w sesjach kolbergowskich PTL w Jeleniej Górze 1954 i Przysusze 1960 — „Lud” t. 42 i 47); a gdy wydawnictwo poczęło być realizowane (1961), stanął na jego czele jako przewodniczący Komitetu Redakcyjnego *Dzieł wszystkich* O. Kolberga, służąc radą, pomocą merytoryczną i teoretyczno-metodologicznym ukierunkowaniem.

Redakcja

---

* Zob. *Dzieło Juliana Krzyżanowskiego. Bibliografia prac 1913—1962*. Opracowała Zofia Swidwińska-Krzyżanowska. Okres 1963—1973. Dopełniła Maria Bokszczanin. Wstęp *Nad bibliografią prac Juliana Krzyżanowskiego*, napisał Zdzisław Libera, Warszawa 1973.

ALEKSANDER LECH GODLEWSKI
(1905—1975)

Dnia 27 listopada 1975 r. nauka polska poniosła ciężką stratę, która szczególnie boleśnie dotknęła polskie środowisko etnograficzne i antropologiczne. Odszedł od nas profesor zwyczajny Uniwersytetu Wrocławskiego, Aleksander Lech Godlewski. Związany przez ostatnie 15 lat ściśle z Katedrą Etnografii Uniwersytetu Wrocławskiego, został jej wierny do końca życia. Po przejściu z dniem 1 X 1975 r. na zasłużoną emeryturę, mimo wielkiego wyczerpania chorobą, nadal prowadził wykłady i seminaria. Robił to nie tylko dlatego, że był jedynym, który mógłby wyklądać, lecz także dlatego, że pokochał to, co robił i oddawał się pracy z wielką pasją i zaangażowaniem.

Prof. dr Aleksander L. Godlewski urodził się 25 IX 1905 r. w Warszawie w rodzinie inteligentkiej. Tutaj także otrzymał wykształcenie. Szkołę średnią kończy w 1925 r. W tym samym roku zaczyna studia wyższe na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego na kierunku biologicznym. Na tym Wydziale w Katedrze Anatomii Porównawczej uzyskuje stopień naukowy doktora filozofii na podstawie rozprawy dyplomowej *Anomalie jajników małp z zachodniej Afryki* (1930 r.). Praca ta niejako zamyka okres jego zainteresowań zoologicznych.

Po odbyciu służby wojskowej w latach 1930—1931 wchodzi w bliski kontakt z Instytutem Nauk Antropologicznych i Etnologicznych Warszawskiego Towarzystwa Naukowego. Tutaj pod kierunkiem dyrektora tego Instytutu, prof. St. Poniątkowskiego, pracuje naukowo przez kilka lat. Rozbudzają się w nim na dobre zainteresowania antropologią i etnologią. Zaczyna stopniowo realizować swoje ukryte marzenia — wyjazd na Morza Południowe. Pod okiem swego mistrza przygotowuje się do tej wyprawy naukowej: wiele czyta, studiuje dialekty języków polinezyjskich. Jest w swym zamierzeniu niezłomny i wytrwały, pomija szereg przeszkód, by w końcu uzyskać poparcie prof. Poniątkowskiego i pomoc dyrekcji Łódzkiego Muzeum Etnograficznego i wyrusza na Pacyfik w 1938 r.

• Należy zaznaczyć, że od 1931 r. pracuje jednocześnie jako nauczyciel biologii w szkolnictwie średnim oraz jako wykładowca w Uniwersytecie Powszechnym Robotniczym i jako kierownik w świetlicy dla Młodzieży Robotniczej Oświaty Pozaszkolnej w Warszawie.

Wybuch II wojny światowej przerywa i zarazem znacznie skraca w pełni rozwiniętą pracę terenową na wyspach polinezyjskich; A. L. Godlewski wraca do kraju.

Podczas okupacji przebywa w Warszawie, gdzie na nowo podejmuje pracę zawodową w charakterze nauczyciela. W latach 1940—1943 prowadzi tajne komplety

dla młodzieży gimnazjalnej i jest wykładowcą na Tajnym Seminarium Nauczycielskim (1941—1943). Równocześnie w latach 1942—1943 prowadzi wykłady z etnografii ogólnej, zorganizowane przez prof. J. Lotha na Tajnym Uniwersytecie Warszawskim.

Po zakończeniu działań wojennych nadal pozostaje w Warszawie. Zaczyna pracować w Zarządzie Miejskim Wydz. Oświaty (1945—1951) jako prelegent między-szkolny dla szkół dla pracujących, a także podejmuje się pracy dziennikarskiej w Polskim Radio i w miesięczniku „Morze”, jako współpracownik wydziału wydawniczego. W tym czasie zaczyna wiele pisać i publikować. Nie zaniedbuje jednak pracę naukową.

Od 21 marca 1946 r. zaczyna pracować na Uniwersytecie Warszawskim jako asystent przy seminarium socjologicznym prof. J. Bystronia (1946—1951), następnie zostaje st. asystentem przy Katedrze Antropologii (1951—1954) na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi.

W roku 1954 uzyskuje tytuł docenta przyznany przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną dla Pracowników Nauki na podstawie monografii dotyczącej struktury antropologicznej Polinezyjczyków.

Jego wiedza i doświadczenie w zakresie nauk antropologicznych i etnologicznych zaczyna w tych latach procentować i przynosić wyraźne efekty. Ma to odbicie w szeregu publikacji, a także w przyznawaniu mu kierowniczych stanowisk. Od 1 lutego 1958 r. aż do 31 września 1961 r. pełni obowiązki kierownika Katedry Antropologii na Uniwersytecie Warszawskim. Prócz obowiązków podstawowych, które wypełniał na tej Uczelni, dodatkowo był zatrudniony w Akademii Wychowania Fizycznego (1955—1961), gdzie prowadził Zakład Antropologii. W latach akademickich 1957/1958 i 1958/59 pełnił funkcję prodziekana Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Warszawskiego.

1 X 1961 r. wraz z rodziną przenosi się służbowo do Wrocławia. Obejmuje tutaj stanowisko docenta etatowego przy Katedrze Etnografii Ogólnej i Słowian Uniwersytetu Wrocławskiego im. B. Bieruta. Od tego czasu, aż do śmierci, związany jest ściśle z tą Uczelnią.

Tutaj w roku 1962 otrzymuje kierownictwo nowoutworzonej, jedynej w Polsce Pracowni Etnografii Ludów Oceanii, a w 1965 r. obejmuje kierownictwo Katedry. Prócz obowiązków i funkcji, które pełni, obejmuje także zajęcia w Katedrze Nauk Biologicznych Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, gdzie od 1962 r. przez 4 lata był prodziekanem Wydziału Wychowania Fizycznego.

W dowód sukcesów naukowych Rada Państwa nadaje mu w 1967 r. tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych, a w 1973 r. profesora zwyczajnego.

Działalność i zasługi Profesora można rozpatrywać w kilku wymiarach: naukowym, popularyzatorskim, dydaktyczno-wychowawczym, a także w aspekcie działalności społecznej.

Naukowe zainteresowania Profesora początkowo koncentrowały się na embriologii i teratologii w ramach zoologii. Następnie przesuwa swoją uwagę na zagadnienia z zakresu nauk antropologicznych i etnologicznych. Zwraca szczególną uwagę na problemy związane z etnogenezą ludów Oceanii i Australii. W celu pogłębienia swoich studiów nad tymi zagadnieniami wyrusza na Pacyfik, gdzie prowadzi badania na siedmiu wyspach: Bora-Bora, Huahine, Moorea, Nuku-Hiva, Raiatea, Tahaa i Tahiti. Plonem tej wyprawy jest szereg publikacji w postaci rozpraw naukowych, książek i artykułów popularnonaukowych.

Problem zaludniania wysp Pacyfiku i kontynentu australijskiego miał już pewne tradycje na polskim gruncie; przed wojną St. Klimek próbował rozwiązać niek-

tóre zagadnienia. Jednak dopiero A. L. Godlewski zajął się problemem, pracując metodycznie w oparciu o bogaty materiał, który w znacznej mierze został przez niego zebrany w terenie. Profesor wprowadzając do swych badań oryginalne polskie metody antropologiczne: metodę najmniejszych różnic Czekanowskiego i metodę punktów odniesienia (aproksymacja Wankego), rzucił wiele nowego światła na sporne dotąd zagadnienia. Wyniki tych prac zostały opublikowane w „Materiałach i Pracach Antropologicznych”: *Struktura antropologiczna Polinezyjczyków* (1955, t. 8), *Struktura antropologiczna rdzennej ludności Nowej Gwineji, Australii i Melanezji* (1959, t. 12) i *Struktura antropologiczna ludności Mikronezji* (1961, t. 37, Miscellanea IV). Wyniki tych prac szerokim echem odbiły się wśród znawców przedmiotu na świecie, czego dowodem mogą być np. pozytywne recenzje napisane przez H. V. Vallois w „L'Anthropologie” 1957, t. 60, nr 5—6 i M. Schwidetzky'ego w „Homo” 1960, t. 11, nr 1—2.

Profesor włączył się także aktywnie do międzynarodowej dyskusji o pochodzeniu ludności Oceanii. Wyniki jego pracy *Powiązania serologiczne układów grupowych ABO, MN, Rh między populacjami Oceanii a mieszkańcami Indonezji oraz Indianami wybrzeża pacyficznego Ameryki* („Przegląd Antropologiczny” 1970, t. 36, z. 1—2) wyraźnie preferują hipotezę azjatyckiego pochodzenia ludności Oceanii, przeciwstawiając się zarazem kilku innym koncepcjom, m. in. Thora Heyerdahla, o zaludnieniu tego rejonu świata przez Indian z wybrzeży Ameryki.

W grupie zagadnień czysto etnograficznych na wyróżnienie zasługuje opracowanie legend polinezyjskich żeglarczy w książce *Drogi Synów Słońca* (Wyd. PTL, Biblioteka Popularna, t. 4, Wrocław 1963). „Zagadnienia Rodzajów Literackich” wydawane przez Łódzkie Towarzystwo Naukowe umieszczają jego materiały dotyczące polinezyjskiego prawa zwyczajowego „ture”, polinezyjskich legend „a'ai” i polinezyjskich śpiewów okolicznościowych „mele”. W 1971 r. wydana została przez „Ossolineum” książka *Czar dalekiej Nuku-Hiva*, w której Profesor zawarł własne obserwacje poczynione na wyspach Polinezji wschodniej z obserwacjami poczynionymi podczas badań dotyczących współczesnych przemian społeczno-kulturowych, jakie zachodzą w tym rejonie Pacyfiku. Te ostatnie obserwacje poczynił będąc na 3-miesięcznym stypendium (1963—1964), które otrzymał od Ministra Edukacji Narodowej we Francji, prowadząc badania w Muzeum Człowieka i w Instytucie Orientalnym w Paryżu.

Nie sposób omówić wszystkie jego rozprawy naukowe. Jednak prócz tej formy wypowiedzania się Profesor występował często z referatami naukowymi na konferencjach, sympozjach i zjazdach w kraju i za granicą. Szczególnie na wyróżnienie zasługują wystąpienia poza krajem, gdzie niejednokrotnie miał możliwość przedstawienia polskiego stanu badań nad problematyką oceanistyczną. W tym duchu wygłosił odczyt w Towarzystwie Naukowym Oceanistów w Paryżu. Podobne dwa wystąpienia odbyły się w Zakładzie Antropologii przy Uniwersytecie Paryskim, gdzie wygłosił odczyt o wrocławskich metodach badawczych polskiej antropologii. Bierze także czynny udział w VII Międzynarodowym Kongresie Nauk Antropologicznych i Etnologicznych (Moskwa 1964), na którym wygłasza referat wskazujący na analogie między tradycjami migracyjnymi Polinezyjczyków a porównawczą charakterystyką antropologiczną wyspiarzy.

Profesor był znakomitym dydaktykiem i wychowawcą młodzieży, miał za sobą ponad 40 lat pracy dydaktycznej w szkołach średnich i wyższych. Prócz zajęć etatowych prowadził także zleczone wykłady, np. w Katedrze Antropologii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu i na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Pracę dydaktyczną traktował bardzo poważnie, a do problemów, które w tym zakresie rozwiązywał, podchodził z wielką rozważą i sumiennością. Jego wielkie wysiłki jako nauczyciela akademickiego dały konkretne rezultaty: wyszkolił około 150 magistrów, promował 3 doktorów, ponadto jedna praca doktorska pod jego kierownictwem jest na ukończeniu. Prócz tego zrecenzował ponad 200 prac magisterskich i ponad 50 doktorskich.

Obok działalności dydaktycznej Profesor prowadził na szeroką skalę zakrojoną działalność popularyzatorską. Robił to na dwóch frontach: wydawniczym i odczytowym. Wydał szereg prac popularyzujących wiedzę w bardzo przystępny, ujmujący sposób, posługując się przy tym piękną polszczyzną. Trzeba przyznać, że nie każdy z uczonych potrafi w ten sposób przekazać swoją wiedzę szerszemu ogółowi. Ta strona działalności Profesora zasługuje na najwyższe uznanie.

Popularyzował wiedzę także słowem. Na odczyty jeździł z ramienia szeregu towarzystw, do których należały m. in. Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, Dolnośląskie Towarzystwo Kulturalne. Wygłaszał prelekcje w różnych środowiskach, rozpowszechniając przede wszystkim wiedzę wśród młodzieży uczącej się i pracującej. Sam zafascynowany Polinezją i światem egzotyki potrafił „zarazić” tym także słuchaczy i swoich czytelników. Pomagała mu w tym ekspresja wypowiedziana się oraz wrodzony sposób gawędziarski.

Brał bardzo czynny udział w pracy wielu towarzystw naukowych. Był Sekretarzem Generalnym i członkiem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, członkiem Komitetu Nauk Etnologicznych PAN i członkiem Komitetu Antropologicznego PAN. Był wieloletnim członkiem Zarządu a następnie Komisji Rewizyjnej Polskiego Towarzystwa Antropologicznego. W rocznicę 50-lecia PTA został honorowym członkiem tego Towarzystwa.

Brał także czynny udział w życiu społecznym. Był członkiem Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu we Wrocławiu, pełnił funkcje w Chrześcijańskim Stowarzyszeniu Społecznym.

Był wyróżniony szeregiem odznaczeń i medali za działalność naukową i społeczną, m. in. Orderem „Polonia Restituta”, Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego (wyróżnienie Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Jedności Narodu), Medalem XXV-lecia Odzyskania Dolnego Śląska, Odznaką 100-lecia Sportu Polskiego, Medalem Pamiątkowym dla Upamiętnienia Jubileuszu XXV-lecia Uniwersytetu Wrocławskiego.

Odszedł Człowiek prawy i szlachetny, przepojony głębokim humanizmem. Uczynny i cieszący się uznaniem wśród młodzieży akademickiej oraz współpracowników. W swej wędrówce przez życie osiągnął wiele zaszczytów i godności. Nie spełniło się chyba tylko jedno jego marzenie, z którego najbliższym się zwierzał — bardzo pragnął jeszcze powrócić na Polinezję, której poświęcił znaczną część swojego życia.

Adam Paluch

BIBLIOGRAFIA PRAC ALEKSANDRA LECHA GODLEWSKIEGO

Zestawiła Barbara Kopydłowska

1938

- Biali, którzy pozostali na wybrzeżu.* „Kurier Warszawski” z 7 X 1938*.
Maoryjskie czary. „Kurier Warszawski” z 18 IX 1938*.
Moorea koło Tahiti. „Kurier Warszawski” z 17 IX 1938*.
W drodze na Tahiti: Małe Antylle, Guadelupa, Mieszkańcy wyspy St. Pierre na Martynice. „Kurier Warszawski” z 5 VII 1938*.
W drodze na Tahiti: Postój w Algierze, Kasbah — dzielnica arabska. „Kurier Warszawski” z 22 VI 1938*.
Wyspy Markizy, Taiohae. „Kurier Warszawski” z 11 XI 1938*.
Wyspy Pod Wiatrem. „Kurier Warszawski” z 30 X 1938*.
Stolica Wschodniej Oceanii, Papeete. „Kurier Warszawski” z 4 XII 1938*.

1939

- Biała Aneta (wśród trędowatych).* „Kurier Warszawski” z 16 II 1939*.
Na południowym krańcu Tahiti. „Kurier Warszawski” z 19 III 1939*.
Tahaa, wyspa wanilii. „Kurier Warszawski” 1939, nr 118.
Tahiti od strony północnej. „Kurier Warszawski” z 5 I 1939*.
Tańce i śpiewy Polinezji. „Kurier Warszawski” z 17 I 1939*.
W tahitijskim dworzyszczu. „Kurier Warszawski” z 18 IV 1939*.
Wiara w duchy na Polinezji. „Kurier Warszawski” z 5 III 1939*.

1945

- Gwiazdka na Wyspach Południowych.* „Morze” 1945, nr 3, s. 8—9.
Jak zostałem włościwą. „Płomień” 1945, R. I, nr 1*.

1946

- Artyści żeglarze.* „Morze” 1946, nr 4, s. 12—13.
Biali przyjaciele ludożerców. „Młodzież Morska” 1946, R. II, nr 7, s. 7—9.
Bora-Bora, wyspa ludzi szczęśliwych. „Problemy” 1946, nr 5, s. 12—18.
Brama dwóch oceanów. „Młodzież Morska” 1946, R. II, nr 8/9, s. 10—12.
Guancze z Wysp Kanaryjskich. „Morze” 1946, nr 7, s. 9—10.
Kai-Kai. „Młodzież Morska” 1946, R. II, nr 1/2, s. 9.
Kokosowy interes. „Gazeta Ścienna Ligi Morskiej” 1946, nr 5*.
Legenda Atlantydę. „Młodzież Morska” 1946, R. II, nr 10, s. 10—11.
Ludy karzelków. „Gazeta Ścienna Ligi Morskiej” 1946, nr 11*.
Morskie wędrówki. „Morze” 1946, nr 12, s. 10—12.
Nieposkromiona miłość. „Morze” 1946, nr 6, s. 15—16.
Nieustraszeni żeglarze. „Młodzież Morska” 1946, R. II, nr 12, s. 6—7.
O sile charakteru i człowieku kulturalnym. „Głos Nauczycielski” z 15 XII 1946, R. XXV, nr 20, s. 326—329.
Ostatni piraci Mórz Południowych. „Młodzież Morska” 1946, R. II, nr 6, s. 4—5.
Owocny wysiłek. „Gazeta Ścienna Ligi Morskiej” 1946, nr 2*.
Polacy na morzach i lądach dalekich. „Gazeta Ścienna Ligi Morskiej” 1946, nr 2*.
Regulatory życia. „Płomień” 1946, R. II, nr 7/8, s. 235—239.
Rybaczy Mórz Południowych. „Morze” 1946, nr 1, s. 8—10.
W krainie pomarańczy. „Gazeta Ścienna Ligi Morskiej” 1946, nr 3*.

* — zapis bibliograficzny nie sprawdzony z oryginałem.

1947

- Bumerang*. „Gazeta Ścienna Ligi Morskiej” 1947, R. III, nr 4.
Dyplom Neptuna. „Płomień” 1947, R. II, nr 9, s. 262—265.
Karnawał w puszczy. „Gazeta Ścienna Ligi Morskiej” 1947, R. III, nr 2.
Magia ognia na wyspie Raiatei. „Problemy” 1947, nr 2, s. 135—137.
Małe Antylle. „Morze” 1947, nr 2, s. 16—17.
Miasto na krańcu świata (Papeete). „Młodzież Morska” 1947, R. III, nr 7/8/9.
 s. 11—12.
Morza śródlądowe. „Młodzież Morska” 1947, R. III, nr 10, s. 5.
Na Helu dawniej i dzisiaj. „Słowo Powszechne” z 28 VIII 1947, R. I, nr 155, s. 6.
O sile i wielkości fal morskich. „Młodzież Morska” 1947, R. III, nr 12, s. 9.
O wodzie morskiej. „Młodzież Morska” 1947, R. III, nr 11, s. 11.
Papuga plemienia Arunda. „Młodzież Morska” 1947, R. III, nr 4, s. 7—8.
Pierwotni czarodzieje. „Młodzież Morska” 1947, R. III, nr 3, s. 7—9.
Pogodne dni na Morzach Południowych. „Płomień” 1947, R. II, nr 19/20, s. 600—604.
Prawo tabu. „Młodzież Morska” 1947, R. III, nr 5/6, s. 6—8.
Totemy. „Gazeta Ścienna Ligi Morskiej” 1947, R. III, nr 7.

1948

- Czy wiecie, że legendarne smoki nie zginęły całkowicie z powierzchni Ziemi?* „Gazeta Ścienna Ligi Morskiej” 1948, R. IV, nr 2.

1953

- Muzeum kultur ludowych*. „Stolica” 1953, nr 7 (269), s. 8—9.
Pierwotna ludność Tasmanii. „Przegląd Antropologiczny” 1953, t. 19, s. 292—308.

1954

- Amok*. „Dookoła Świata” 1954, R. I, nr 38, s. 15.
Charakterystyka antropologiczna dawnych mieszkańców Wyspy Wielkanocnej. „Przegląd Antropologiczny” 1954, t. 20, s. 105—126.
Człowiek z Piltdown. Tajemnicze oszustwo na szczątkach kostnych człowieka kopalnego. „Życie Warszawy” z 18 IX 1954, R. XI, nr 223 (3394), s. 4.
Dziwy Wyspy Wielkanocnej. „Dookoła Świata” 1954, R. I, nr 34, s. 14.
Gry sportowe i tańce ludów Oceanii. „Kultura Fizyczna” 1954, nr 1, s. 7—17.
Najmniejsi ludzie na świecie w dżunglach Gwinei. „Życie Warszawy” z 16 X 1954, R. XI, nr 247 (3418), s. 4.
Sporty ludów Polinezji: faororovoro, fangatan, popo, tupapa etc. „Dookoła Świata” 1954, R. I, nr 12, s. 5.
Tajemnice Wysp Melanezji — czyli w zdrowym ciele zdrowy Duk-Duk. „Dookoła Świata” 1954, R. I, nr 51/52, s. 4—5.

1955

- Brama dwóch oceanów (Kanał Panamski)*. „Horyzont”. Dodatek do „Żołnierza Wolności” 1955, nr 26 (292).
Istoty prauldzkie z Czu-Ku-Tien. „Życie Warszawy” z 25 VI 1955, R. XII, nr 150 (3633), s. 4.
Kon-Tiki przeciw uczonym. (Hipoteza pochodzenia ludności polinezyjskiej). „Życie Warszawy” z 3 XII 1955, R. XII, nr 288 (3771), s. 4.
Łowcy pereł na Paumotach. „Horyzont” 1955, nr 13 (136), s. 2.
Na śladach zaginionej cywilizacji. Tajemnice Wyspy Wielkanocnej. „Życie Warszawy” z 26 III 1955, R. XII, nr 73 (3556), s. 4.
O rasach i rasizmie. „Walka Młodych” 1955, nr 6, s. 51—55.
Od atomu do żywego białka. „Walka Młodych” 1955, nr 3, s. 12—16.

Przez lądy i morza. Czy zwierzęta wyczuwają zbliżające się niebezpieczeństwo? „Horyzont” 1955, nr 18 (196), s. 2.

Przez lądy i morza. 1) *Legendarne smoki nie zginęły całkowicie z powierzchni Ziemi.* 2) *Pływające wyspy.* 3) *Mrówki rolniczkę w dżunglach Panamy.* 4) *Przyjaźń rybki pilota z rekinem.* 5) *Amator orzechów kokosowych.* „Horyzont” 1955, nr 13 (136), s. 2.

Struktura antropologiczna Polinezyjczyków. (W:) „Materiały i Prace Antropologiczne” nr 8, Wrocław 1955.

Tajemnice Nowej Gwinei. „Horyzont” 1955, nr 9 (88).

1956

Odpowiedzi na pytania [odpowiedzi na 7 pytań z zakresu antropologii]. „Wojsko Ludowe” 1956, nr 6.

Stulecie Neandertalczyka. „Życie Warszawy” z 11 III 1956, R. XIII, nr 60 (3854), s. 6.
Z Azji na Pacyfik. Pochodzenie i skład rasowy Polinezyjczyków. „Poznaj Świat” 1956, nr 7, s. 7—10.

1957

Pustynna Antinea. „Dookoła Świata” 1957, R. IV, nr 14, s. 7—8.

Tahiti najpiękniejsza. Warszawa 1957.

1958

Czy Plesianthrop był człowiekiem? Antropolodzy szukają kolebki ludzkości. „Życie Warszawy” z 16 XII 1958, R. XV, nr 300 (4721), s. 6.

Fidzi — archipelag kontrastów. „Poznaj Świat” 1958, nr 4, s. 23—27.

Gdzie się znajdowała kolebka ludzkości? „Człowiek w Czasie i Przestrzeni” 1958, R. I, z. 3, 142—145.

Mana. Tabu. Atua. Z cyklu: Religie świata. „Radar” 1958, R. XII, nr 11, s. 28—29.

Melanezja, Mikronezja, Polinezja. „Poznaj Świat” 1958, nr 10, s. 34—36.

Neandertalczycy z Shanidar. „Człowiek w Czasie i Przestrzeni” 1958, R. I, z. 1, s. 53—54.

Pojęci „Mana” mezi obywateli Oceanie. Opava 1958. (Wyd.) Slezski Ustav Českoslov. Akad. Ved.*.

Problem Pigmeju z Nove Guineje. (W:) *Sbornik sjezdovych materialu I Sjezdu ČSI Antropologu,* Opava 1958, s. 97—98*.

Tragedia ludów pierwotnych: wielka strata dla nauki. „Życie Warszawy” z 15 XI 1958, R. XV, nr 274 (4695), s. 5.

1959

A'ai (polinezyjskie legendy). „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 1959, t. 2, z. 1, s. 149—152.

Po Czechosłowacji — Egipt. Sukcesy polskich antropologów. „Życie Warszawy” z 17 I 1959, R. XVI, nr 15 (4749), s. 5.

Prapigmeje z wyspy Flores. „Człowiek w Czasie i Przestrzeni” 1959, R. II, z. 4, s. 232—234.

Przysłowia tahityjskie. Zapisal i przelozył ... (W:) *Mądrości z palmowego liścia.* W opracowaniu E. Służkiewiczza i R. Stillera, Warszawa 1959, s. 191—195.

Struktura antropologiczna rdzennej ludności Nowej Gwinei, Australii i Melanezji. (W:) „Materiały i Prace Antropologiczne” nr 12, Wrocław 1959.

„Święta kura” Pacyfiku. „Poznaj Świat” 1959, nr 5, s. 33—36.

1960

Mele (polinezyjskie śpiewy okolicznościowe). „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 1960, t. 3, z. 1, s. 149—150.

Obrzędy przy zgonie, rodzaje pochówków i wiara w byt pośmiertny wśród Polinezyjczyków. „Zeszyty Etnograficzne Muzeum Kultury i Sztuki Ludowej w Warszawie” 1960, t. 1, s. 87—96.

Rozważania nad przyczynami zmian zaszytych w strukturze antropologicznej i somatycznej niektórych wybranych populacji. „Człowiek w Czasie i Przestrzeni” 1960, R. III, z. 4, s. 207—211.

Rozwój łuków skrzelowych. Instrukcja do tablicy szkolnej oraz barwna tablica. Warszawa 1960. (Wyd.) PZWS.

Tahiti néjkrasnejši. Z polského originalu preložil Jaroslav Janouch. Praha 1960.

1961

Puti migracii žitelej Mikronezji. „Anthropos” 1961, č. 15 (N. S. 7), s. 85—87. (Acta Anthropologickeho Kongresu Mikulov 1961. Vyd. Moravské Muzeum v Brně — Ustav Anthropos, Brno 1963).

Serca kręgowców: ryby, płaza, gada i ssaka. Instrukcja do tablicy szkolnej. Warszawa 1961. (Wyd.) PZWS.

Struktura antropologiczna ludności Mikronezji. (W:) „Materiały i Prace Antropologiczne” nr 37, Miscellanea IV, Wrocław 1961, s. 53—74.

1962

Karzetki Azji, Afryki, Oceanii. „Wiedza i Życie” 1962, R. XXX, nr 3, s. 130—137. List otwarty do Redaktora Naczelnego. „Dookoła Świata” 1962, R. IX, nr 5, s. 2. Mózgowie kręgowców: ryby, płaza, gada (tabl. I), ptaka, ssaka, człowieka (tabl. II).

Instrukcja do tablicy szkolnej. Warszawa 1962. (Wyd.) PZWS.

Pojęcie „Mana” w wierzeniach wyspiarzy Oceanii. (W:) *Sprawozdania Wrocł. Tow. Nauk. Wydział II Nauk Hist.-Filozof.* nr 17A, 1962, s. 65—70.

Skąd pochodzimy? Afryka? „Wiedza i Życie” 1962, R. XXX, nr 9, s. 514—518.

1963

Drogi Synów Słońca, Wrocław 1963 (W:) Biblioteka Popularna PTL, t. IV.

Predestynacja w świetle badań antropologicznych. „Sport” 1963, R. XIX, nr 37, s. 2.

1964

Badania nad kraniologią Maorysów z Nowej Zelandii. (W:) „Materiały i Prace Antropologiczne” nr 70, Wrocław 1964, s. 89—94.

La recherche océanienne dans la Pologne d'aujourd'hui. „Journal de la Société des Océanistes” 1964, t. 20, nr 20, s. 79—84.

Zróźnicowanie serologiczne (ABO) ludów Europy. „Rozprawy Naukowe WSWF we Wrocławiu” 1964, t. 3, s. 309—314.

1965

Charakterystyczne różnice między człowiekiem pierwotnym a cywilizowanym (na przykładzie mieszkańców Polinezji). (W:) *Sprawozdania Wrocł. Tow. Nauk. Wydział II Nauk Hist.-Filozof.* nr 20A, 1965, s. 102—105.

Informacje dotyczące działalności Commission Internationale des Arts et Traditions Populaires. „Lud” 1965, t. 49, cz. II, s. 809—810.

[Rec.] Schmitz Carl and Robert Wildhaber (eds.), *Festschrift Alfred Bühler..* „The Journal of the Polynesian Society” 1965, vol. 75, nr 4, s. 507—509.

Zagnica. Barwna tablica oraz instrukcja. Warszawa 1965, (Wyd.) PZWS.

1966

Pacyficzne kultury. [Hasło w *Wielkiej Encyklopedii Powszechnej PWN*] Warszawa 1966, t. 8, s. 387.

1967

[Hasła etnograficzne i antropologiczne (40) do *Słownika Języka Polskiego PWN*. Warszawa 1967].

Ture (polinezyjskie prawo zwyczajowe). „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 1967. t. 10, z. 1, s. 166—167.

1969

[Hasła etnograficzne (24) do *Małego Słownika Antropologicznego*, Warszawa 1969].

1970

Powiązania serologiczne układów grupowych ABO, MN, Rh między populacjami Oceanii a mieszkańcami Indonezji oraz Indianami Wybrzeża Pacyficznego Ameryki. „Przegląd Antropologiczny” 1970, t. 36, z. 1/2, s. 41—52.

La recherche océanienne dans la Pologne d'aujourd'hui: paralleles entre la tradition Migratoire Polynesienne et la caractéristique Anthropologique comparative des insulaires. (W:) *VII-me Congres International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques Moscou 1964*. Volume IX. (Izd.) Nauka, Moskva 1970, s. 56—59.

1971

[Rec.] *Bakay Kornel, Scythian rattles in the Carpathian Basin and their Eastern Connections*, Budapest 1971. „Przegląd Zoologiczny” 1971, t. 16, z. 2, s. 251—2. *Czar dalekiej Nuku Hiva*, Wrocław 1971.

1972

Przed Lévi-Straussem: Malinowski B. „Polska” 1972, nr 5, s. 42—43 (oraz w mutacjach: ameryk. i ang. „Poland”, franc. „La Pologne”, niem. „Polen”).

1973

Przewództwo wypraw morskich w neolitycznej kulturze koczowników Polinezji. „Nautologia” 1973, R. VIII, nr 1/2, s. 30—38.

Wierzenia animistyczne współczesnych ludów Afryki. „*Studia Philosophiae Christianae ATK*” 1973, R. IX, cz. I, s. 301—306.

1974

Związki etnografii z językoznawstwem. „*Acta Universitatis Wratislaviensis*” 1974, nr 197, *Studia Linguistica I*, s. 29—34.

1976

Morze w kulturach Oceanii, (W:) *Morze w kulturach świata*. Praca zbiorowa pod red. A. Piskozuba. Wrocław, Ossolineum, s. 479—496.

LUCJAN TURKOWSKI
(1905—1976)

Etnologia polska poniosła ciężką stratę. Dnia 2 stycznia 1976 r. nagle i niespodziewanie zmarł w Londynie dr Lucjan Turkowski, profesor etnografii i etnologii Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie.

Był to wybitny etnolog, doskonale przygotowany badacz terenowy, twórczy,

całkowicie oddany pracy naukowej. Jego publikacje cechuje sumienne, wnikliwe i krytyczne opracowywanie zebranych materiałów i podjętych problemów, przy których rozwiązywaniu uwzględniał szerokie horyzonty.

Urodził się 13 XI 1905 r. w Lidzie, w dawnym woj. nowogródzkim. W 1926 r. ukończył tam gimnazjum państwowe, biorąc czynny udział w harcerstwie. Przez dwa lata na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie studiował filologię polską i słowiańską oraz geografię. Specjalizował się u znakomitej uczoney, prof. Cezarii Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowej, uzyskując stopień magistra.

Brał czynny udział w różnych pracach Zakładu Etnografii, w szczególności w badaniach terenowych na Wileńszczyźnie, Nowogródzczyźnie, na północnym Polesiu, jak również częściowo na Wołyniu. W 1931 r. gromadził materiały do Atlasu Kultury Ludowej w Polsce.

Od 1930 do 1936 r. penetrując najgłębsze tereny gromadził obiekty dla stworzonego przez prof. C. Ehrenkreutzową Muzeum Etnograficznego USB w Wilnie. Brał też czynny udział w badaniach stacjonarnych, m. in. we wsi Mieszkańce pod Wilnem.

W liście do mnie z dnia 10 II 1972 r. pisał: „Wszystkie moje materiały poginęły, może coś ocalało u W. Dynowskiego, z którym 3 lata po 3 miesiące objeżdżaliśmy wszystkie powiaty Wileńszczyzny i Nowogródzczyzny”.

W Dziekanacie Wydziału Humanistycznego USB w Wilnie, oprócz pracy magisterskiej o tkactwie, złożył L. Turkowski pracę pt. „Garncarstwo ludowe na Wileńszczyźnie”. W latach 1929—1932 prowadził ćwiczenia etnograficzne przy Katedrze Etnografii Europy Wschodniej w Wyższej Szkole Nauk Politycznych w Wilnie oraz okresowo wykłady ze szczególnym uwzględnieniem kultury ludów fińskich.

Jako zamiłowany znawca tkactwa bierze czynny udział w pracach Towarzystwa Popierania Przemysłu Ludowego na terenie ówczesnej północno-wschodniej Polski, a później Polesia i Wołynia. Wiele swych sił poświęca w tej dziedzinie pracom społeczno-organizacyjnym.

W 1935 r. przenosi się do Warszawy, gdzie pod tym samym kierunkiem odbywa studia doktoranckie, przygotowując pracę pt. „Tkactwo ludowe i rzemiosło tkackie w Wileńskim i Nowogródzkim”. W tym też czasie zostaje delegowany przez Uniwersytet Warszawski do Muzeum Narodowego w celu zreorganizowania tam Działu Etnograficznego. W 1937 r. opracowuje Wystawę i przewodnik pt. „Ubiór ludowy w Polsce”, drukowany w Muzeum Narodowym w Warszawie. W tym samym roku zaproszony przez Towarzystwo Ochrony Sztuki Ludowej w Warszawie, organizuje wystawę sztuki zdobniczej ludu polskiego. Do czasu wybuchu II wojny światowej gromadzi z terenu Polski przedmioty sztuki ludowej, uzupełniając zbiory tego Towarzystwa. Z tego też ramienia czuwa nad działalnością podległych mu ośrodków wytwórczości zdobniczej.

Jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej, w ramach współdziałania z prof. C. Ehrenkreutzową od 1929 r. w związku z Międzynarodowymi Targami w Poznaniu gromadził on obiekty ceramiczne i tkackie, częściowo przeznaczone dla

celów muzealnych, pomagał też w opracowywaniu wzorów tkackich.

Z kolei losy wojenne skierowały L. Turkowskiego do Wilna, a potem na daleką tułaczkę. W 1942 r. wstąpił on do Armii Polskiej, z którą dostał się do Palestyny. Jako podporucznik przez cztery lata pracował na stanowisku redaktora technicznego wydawnictw wojskowych. Praca ta umożliwiła mu zebranie dużego materiału etnograficznego z zakresu kultury materialnej w Górach Judzkich.

W 1947 r. po zdemobilizowaniu przybywa do Anglii, gdzie mimo ciężkich warunków przystępuje do opracowywania materiałów etnograficznych zebranych w terenie. Bierze też w Londynie czynny udział w pracach Komisji Etnograficznej Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie.

W 1960 r. prof. C. Baudouin de Courtenay Jędrzejewiczowa doktoryzuje swego ukochanego, wysoko cenionego ucznia na podstawie przerwanej przez wojnę pracy „Tkactwo ludowe a rzemiosło tkackie w Wileńskim i Nowogródzkim”.

W 1964 r. Senat Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie zatwierdza przewod habilitacyjny i nadaje mu tytuł docenta etnologii i etnografii, a w 1969 r. powołuje go na stanowisko profesora zwyczajnego tej dyscypliny. Ciężko pracując w fabryce, a następnie w biurze, Lucjan Turkowski z wielkim zamiłowaniem i wytrwałością opracowuje swe materiały terenowe korzystając z Biblioteki British Museum.

W rezultacie długoletnich wysiłków L. Turkowski „pozostawił w kilkunastu pudłach i teczkach, utrzymanych wzorowo, liczne rękopisy, rozprawy i materiały, na które składają się nie publikowane prace, a przede wszystkim materiały etnograficzne zebrane wyłącznie przez niego z obszarów Wileńszczyzny i Białorusi, a co najważniejsze, materiały zebrane na Środkowym Wschodzie, które stanowią obecnie jedno z najważniejszych źródeł do kultury ludowej ludu arabskiego Gór Judzkich”¹.

Prof. Lucjan Turkowski, postępowy patriota, żołnierz Polski Podziemnej, człowiek o wysokiej etyce, otwarty dla ludzi i świata, uspołeczniony i uczynny, pozostawił wielki smutek i żal nie tylko rodziny, lecz oddanych mu przyjaciół i uczniów, których pragnieniem jest i będzie uzyskanie pomocy w opracowaniu i opublikowaniu jego cennej spuścizny.

Gdyby istotnie L. Turkowski, niezmiennie związany z Polską, myślący o powrocie do kraju, powrócił po II wojnie światowej, niewątpliwie mógłby mieć znacznie większe publikowane wyniki swej pracy naukowej. W 1972 r. we wspomnianym liście pisał do mnie o zmarnowanych 20 latach życia, żałując, że nie powrócił do Polski.

Maria Znamierowska-Prüfferowa

PRACE PUBLIKOWANE LUCJANA TURKOWSKIEGO *

zestawiła M. Znamierowska-Prüfferowa

1933

Prymitywna ceramika ludowa na Ziemi Wileńskiej (lub garncarstwo ludowe na Wileńszczyźnie). Praca nagrodzona na USB. Wilno 1933.

¹ Zdanie to cytuję z listu językoznawcy, dr Janiny Filatowej, opiekującej się omawianymi materiałami, dziękując jej za udostępnienie życiorysu własnoręcznie napisanego przez Zmarłego.

* W spuściznie L. Turkowskiego znajdują się także rękopiśmienne prace i materiały dotyczące niektórych zagadnień kultury ludowej w Polsce oraz na Bliskim i Środkowym Wschodzie.

1935

Ludowa wytwórczość rzemieślnicza w Wileńskim i Nowogródzkim. Nakł. Wileńskiego Kuratorium Szkolnego, Wilno 1935, ss. 32, ilustr. 93.

1936

Przemysł ludowy na Polesiu Wołyńskim. (Tekst powielony przez Towarzystwo Popierania Przemysłu Ludowego w Łucku), Łuck 1936.

1937

Ubiór ludowy w Polsce. Przewodnik po wystawie. Nakł. Muzeum Narodowego w Warszawie, Warszawa 1937.

1939

Tkactwo ludowe a rzemiosło tkackie w Wileńskim i Nowogródzkim. Nakł. Zakładu Etnografii Polski UJP w Warszawie (druk nie ukończony).

1957

Migracje nazw uprawnych roślin. „Rocznik VII Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie” (Londyn) 1956—1957, s. 92—96.

1958

Egejski ośrodek kultury ogrodniczej. Kolebka pochodzenia uprawnych roślin. „Rocznik VIII Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie. Komisja Etnograficzna Wydz. Humanistycznego PTNO” 1957—1958, s. 67—75.

1969

Peasant Agriculture in the Judean Hills. „Palestine Exploration Quarterly” (London) 1969, z. 1, s. 21—33; z. 2, s. 101—112, ilustr.

1976

Kultura rolnicza fellachów w Jordanii Zachodniej. „Gazeta Niedzielną” (Londyn) z 11 IV i 18 IV 1976 r.

TATIANA KOLEWA
(1931—1976)

Dnia 17 stycznia 1976 roku zmarła w Sofii Tatiana Kolewa. Mimo że wiedzieliśmy o trawiącej ją nieuleczalnej chorobie, wiadomość ta zaskoczyła jej polskich przyjaciół i współpracowników. Urok osobowości Tani, otaczająca ją atmosfera wytężonej pracy, życzliwość dla ludzi, bardzo silne zaangażowanie emocjonalne we wszystko, co robiła i z czym się zetknęła, nie dopuszczały myśli o śmierci. Nawet gorączkowość, z jaką oddawała się pracy, nie wynikała ze świadomości bliskiego odejścia, ale towarzyszyła jej zawsze, odkąd ją znaleźliśmy.

Tatiana Angelowa Kolewa urodziła się w Sofii 16 kwietnia 1931 r. W roku 1955 ukończyła tamże filologię słowiańską na Uniwersytecie Klimenta Ochrydzkiego i została asystentką w Instytucie Etnografii Bułgarskiej Akademii Nauk, gdzie pracowała do końca życia. W roku 1961 na podstawie pracy *Obrzędy i zwyczaje weselne w południowozachodniej Bułgarii* uzyskała stopień kandydata nauk historycznych, a w r. 1975 stopień docenta. W latach 1963—1970 była ponadto wykładowcą etnografii na Uniwersytecie Cyryla i Metodego w Tyrnowie, a od r. 1974 na Uniwersytecie sofijskim.

W centrum jej zainteresowań naukowych znajdowała się kultura społeczna, a przede wszystkim obrzędy rodzinne i doroczne. Tej problematyce poświęcone są wszystkie opublikowane przez nią prace, a także bardzo obfite materiały zgromadzone w czasie badań terenowych prowadzonych w całej prawie Bułgarii.

Z polskim środowiskiem etnograficznym Tatiana Kolewa związana była formalnie przede wszystkim jako organizator i uczestnik polsko-bułgarskich badań nad współczesnymi przemianami kultury chłopskiej, prowadzonych w latach 1967—1970 przez mieszaną ekspedycję Instytutu Etnografii BAN i Zakładu Etnografii Powszechnej IHKM PAN. W czasie pobytu w terenie, prowadząc własne badania, była jednocześnie cenionym i przez wszystkich lubianym przewodnikiem i tłumaczem polskich uczestników ekspedycji. Z Polską wiązały też Tanię liczne kontakty naukowe i przyjaźnie, nawiązywane od pierwszego pobytu w naszym kraju w 1964 roku.

Opublikowane przez Tatianę Kolewą prace świadczą, że doskonalały się warsztat naukowy i świetna znajomość bułgarskiej obrzędowości ludowej zdobyta w czasie wieloletnich systematycznych badań, pozwoliły jej mieć nowe, własne poglądy na problemy tego działu etnografii. Syntetyczna monografia obrzędów bułgarskich, do jakiej zmierzała, byłaby niewątpliwie istotnym wkładem w etnografię nie tylko bułgarską, ale i słowiańską.

Agata Skrukwa